

ОЛИЙ АЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ТАЛАБАЛАРИ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ЗАРУРАТИ

Хайитова Ш.Д – СамДТУ “Педагогика-психология”

кафедраси в.б., доценти

Нормуродов С - СамДТУ 4-курс талабаси

Мустақиллик ва мустақил таълим муаммоси педагогика фанининг ривожланиш тарихи давомида ўқитувчилар учун ўрганиладиган мавзу бўлди.

Педагогика фанининг асосчиларидан бири бўлган, буюк чех олими Я.А. Коменский инсон билимларининг чексиз имкониятларига эга эканлигига ишонган. У дунёда инсон била олмайдиган ҳеч нарса йўқ деб ҳисобларди ва буни у (инсон) ўзи, ташқи ёрдамсиз хал қила олади деб ўйлаган. Бунга мисол тариқасида унинг “Буюк дидактика” асаридаги қуйидаги сатрларни келтиришимиз мумкин: “аутодидактларнинг мисоллари табиатга эргашиш, инсон ҳамма нарсани идрок эта олишини яққол кўрсатади” .

Шуниси муҳимки, барча машғулотлар ихтиёрийдир. Бу амалга оширилади қачонки биз:

- янги бир нарсани мустақил ўрганиш учун инсон ўзида доим куч топа олиш керак;
- янги билимларни ўрганишдан хурсанд бўлмайдиган шахс бўлмаса керак;
- ҳамма нарса ўз кучларидан фойдаланиш орқали, яъни талабанинг ўз уринишлари ва тажрибалари орқали; етарлича билимга эга бўла олса, талаба ҳар томонлама қониқиш хис қилганида.

Я.А.Коменский таълим барча учун бир хил бўлиши керак, деб ҳисоблаган, аммо, талабалар учун индивидуал ёндашув бўлиши керак. Бунинг асосий воситаларидан бири талабанинг китоб билан мустақил ишлашидир. Я.А.Коменский буни синф дарсларини ўртача қобилятли талабалар ва кўпроқ қобилятли талабалар билан солиштириб эгалланмаслиги билан изоҳлайди, улар ўқув дастуридан четга чиқмаган ҳолда мустақил равишда қўшимча адабиётларни ўрганиш ва бошқа талабалар билан тажриба алмашиш учун рағбатлантирилади. Заифроқ талаба кучлироқ талабаларга ўхшашга мойил бўлади, чунки ҳеч ким охиргилар орасида бўлишни истамайди [112].

Рус педагогикасининг асосчиси К.Д.Ушинский “Талабанинг мустақиллиги ҳар қандай самарали таълим беришнинг ягона мустаҳкам пойдеворидир” деб ҳисоблаган. Шунга ўхшаш фикрларни бошқа таниқли рус ўқитувчиларининг

асарларида ҳам учратамиз. Бу ерда педагогика классикларининг ушбу мавзу бўйича баъзи маълумотлари мавжуд.

Рус ўқитувчиси ва психологи П. Ф. Каптерев ривожланиш таълимининг тарафдори бўлиб, таълим самарадорлигини ошириш талаба шахсининг ўз-ўзини ривожлантиришдир, деб ҳисоблади. Шунга асосланиб, у таълим мазмунини, ўқув фаолиятини активлаштиришга олиб келган таълим методлари ва методларини белгилаб берди.

Бу ишларнинг таҳлили шуни кўрсатадики, мустақил таълимларни бажаришда уч гуруҳ методлардан фойдаланилади:

- мотивацион;
- ўқитиш;
- рағбатлантириш.

Биринчи гуруҳга қуйидагилар киради: ўқув машғулотилари мақсадларини белгилаш, ўқув фаолияти ва касб натижаларининг амалий аҳамиятини кўрсатиш.

Иккинчи гуруҳга-эслатма, спецификация, етакчи саволларни белгилаш.

Учинчи гуруҳга ишонтириш, тасдиқлаш ва рағбатлантириш киради.

Уч гуруҳ методлардан синфда назарий ва амалий машғулотлардан фойдаланиш талабалар билан ўқитувчи ўртасида ҳамкорликни йўлга қўйиш, синфда эмоционал кўтаринкилик уйғотувчи шарт-шароитлар яратиш, иродани тарбиялаш, онгли интизомни мустаҳкамлаш имконини беради. Бу методларнинг моҳирона уйғунлиги юқори сифатли ўрганишни таъминлайди, соғлом психологик иқлимни яратади, талабаларнинг ўқув муваффақиятини ўзиники деб билганларида, ўқув фаолияти жараёнида ўқитувчининг иштирокига асосланган топшириқ устида ишлашга тайёрлик ва интилиш мавжуд.

Бундай ишларнинг белгилари қуйидагилар: асосан муаммоли изланиш характеридаги ёки ижодий вазифанинг мавжудлиги; талабалар томонидан қидирув ва ижодий ҳаракатлардан фойдаланиш; топшириқларнинг боришини кузатиш ва зарур тузатишлар киритиш; талабаларни фаол билиш фаолиятига рағбатлантириш; педагогик ёрдам кўрсатиш; мустақил таълимларнинг ривожланаётган ва ўқув натижаларини аниқлаш.

Шундай қилиб, машғулотларда мустақил таълимларнинг икки тури мавжуд. Биринчисига талабанинг ҳозирги ривожланиш даражасини аниқлашга қаратилган ва асосан назорат ва ўқув вазифаларини бажаришга қаратилган ишлар киради. Иккинчиси талабаларнинг зудлик билан ривожланиш зонасини кенгайтиришга қаратилган мустақил таълимларни ўз ичига олади. Бундай

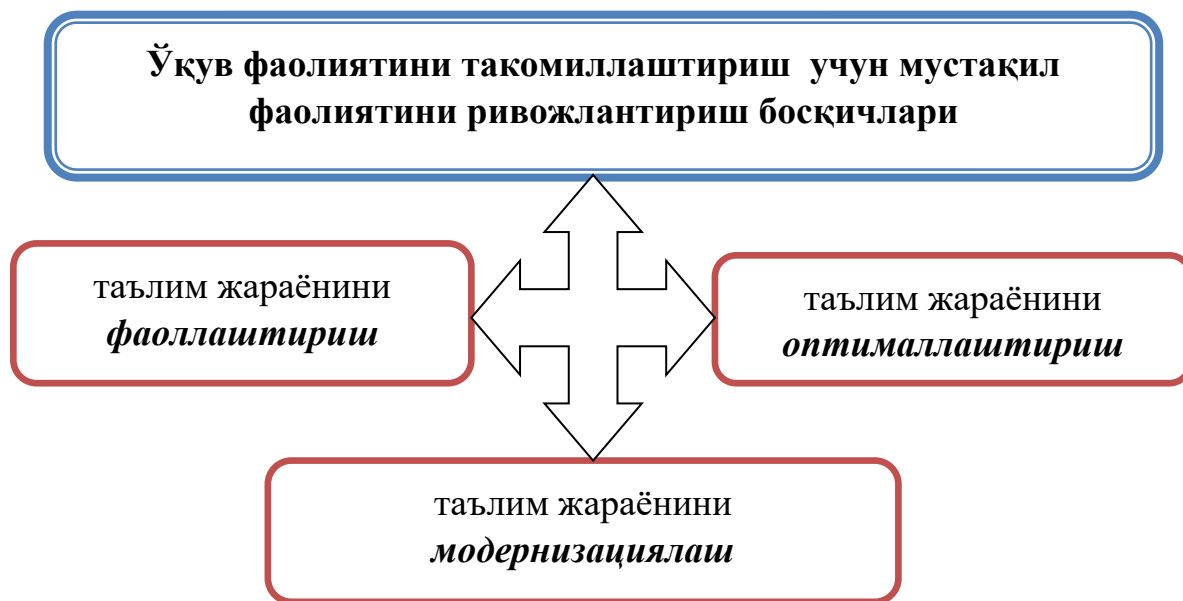

мустақил таълимлар ривожлантирувчи, ўқув ва тарбиявий вазифаларни бажаради.

Мустақил таълимнинг моҳиятини англашга бундай ёндашиш, уларнинг функционал мақсадига қараб, талабаларни онгли равишда режалаштириш ва уларни ишлаб чиқиш, таълим ва тарбиялашнинг ишончли воситаси сифатида синфда фойдаланиш имконини беради.

Талаба ва талабаларнинг мустақил таълимларининг билиш фаолиятини ривожлантириш, талаба ва мутахассисларнинг таълим сифатини оширишдаги ўрни миллий ҳам умумий, ҳам касб-хунар мактабларининг ривожланиш тарихи давомида ўрганилди.

Бугунки кунда республикамызда профессионал таълим ва касб-хунар мактаблари ривожланишининг ҳар бир босқичида мустақил таълимдан фойдаланиш назарияси ва амалиётини ривожлантириш ҳам ўрта, ҳам олий таълим муассасаларининг (ОТМ) ўқув ишларини такомиллаштириш аспектида амалга оширилди. Бу ҳодисани назарий тушуниш таълим жараёнини такомиллаштириш назарияларини ишлаб чиқиш билан мос равишда юз берди. Тадқиқотимизда ўқув фаолиятини такомиллаштириш, шу жумладан талабаларнинг мустақил фаолиятини ривожлантириш билан боғлиқ назарий тушунчаларни ишлаб чиқишда бир қанча босқичларни белгилаб олдик (1.1.1-расм).

1-расм. Талабалар мустақил таълимни фаоллаштириш босқичлари.

Бу тушунчаларнинг асосий қоидаларини ва уларни талабаларнинг мустақил фаолияти ва мустақил таълимлари назариясини ишлаб чиқишга татбиқ этишни кўриб чиқамиз.

Таълим жараёни фаоллаштириш учун бугунги кунда анъанавий ўқитиш усулларида, ноанъанавий ўқитиш усуллари яъни дарс жараёнида янги педагогик ва инновацион технологиялардан фаол фойдаланиш, ўқитишнинг янги усуллари жорий қилинмоқда.

Ўқитишни фаоллаштириш муаммолари XX асрнинг 60-80-йилларида педагогик адабиётларда кенг муҳокама қилинди. Рус адабиётида ўқитишни фаоллаштириш масалалари у ёки бу даражада кўриб чиқилган асарлар кўп. Муаммонинг психологик жиҳатлари Л. С. Выгодский, Л. В. Занков, В.А. Крутецкий, Н.А. Менчинская ва бошқаларнинг ишларида ёритилган.

Фаоллаштиришнинг педагогик муаммолари А.Г. Волостникова, М.И. Еникеев, О.А. Нилсон, В.Окон, П.И. Пидкасистый, М.Н. Скаткин, И.В. Харламов, Т.И. Шамова, В.Ф. Шморгун, Г.И. Шчукина ва бошқалар ишлари бағишланган.

Т.П. Шамова таъкидлаганидек, талабаларни таълим олишини фаоллаштириш масалалари мажбурий умуминсоний таълимни амалга ошириш, олий таълим битирувчиларини тайёрлаш сифатини яхшилаш, илмий-техник ва ижтимоий тараққиётни жадаллаштиришнинг замонавий шароитларида фаол ҳаётий позициясини шакллантириш билан боғлиқ. Бу эса ўз навбатида ўқитишнинг мазмуни, шакл ва методларига янгича ёндашувларни излашни талаб қилади.

Фаол ўқитиш назарияси ва амалиётини ривожлантиришда ўқитиш усуллари янада такомиллаштириш билан боғлиқ тадқиқотлар катта рол ўйнади (Б.И. Коротаева, И.Я. Лернер, И.Т. Огородникова, М.Н. Скаткина ва бошқалар.). Фаоллаштириш машқлари назариясини ривожлантиришга ҳисса қўшиш, қизиқиш ва билим эҳтиёжларини ривожлантиришга бағишланган ишлар (Л.И. Божович, С.И. Ильина, Г.И. Шукина ва бошқалар).

Талабаларнинг билиш фаолиятини ривожлантиришнинг энг самарали воситаларидан бири мустақил таълим бўлиб, уни батафсилроқ муҳокама қиламиз. Бу масалага Б.П. Есипов, О.А. Нильсон ва бошқаларнинг ишлари бағишланган бўлади.

Т.И. Шамова томонидан талабаларнинг билиш фаолиятини фаоллаштириш учун янги концептуал ёндашувнинг моҳияти кўриб чиқилади. У “билиш фаолиятини таълим мазмуни ва жараёнига бўлган муносабатида, билим ва

фаолият усуллари мақбул вақтда самарали ўзлаштиришга интилишида, таълим ва билиш фаолиятига эришиш учун ахлоқий ва иродавий ҳаракатларни сафарбар этишда намоён бўладиган талабанинг фаолияти сифати” деб ҳисоблайди.

Шундай қилиб, талабаларни ўқитишни фаоллаштириш жараёнида қуйидаги хусусиятларни аниқлайди (маълум даражада мезонлар):

- ўқув жараёнига муносабат;
- самарали билим олиш мотивлари;
- ўқув материални ўрганиш учун оптимал вақт;
- иродавий ҳаракат.

Барча белгилар, бизнингча, учинчидан ташқари, таълим жараёнини активлаштиришнинг психологик омилларига боғлиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Daniyarovna H. S., Istamovich K. D., Ilhom U. The Contents of Students' Independent Education and Methods of Implementation //Psychology and Education Journal. – 2021. – Т. 58. – №. 2. – С. 1445-1456.

2. Шахноза Хайитова ТАЪЛИМ ТИЗИМИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМНИНГ ЎРНИ // Academic research in educational sciences. 2021. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/talim-tizimi-samaradorligini-oshirishda-musta-il-talimning-rni> (дата обращения: 03.02.2022).

3. Daniyarovna, Hayitova Shakhnoza. "The Main Features of Organizing Students' Independent Work in The Educational Process." *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE* 2.2 (2021): 16-21.

4. Хайитова Ш. Д. и др. Талабалар Мустақил Таълим Олишини Фаоллаштириш Бугунги Давр Талаби //Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали. – 2021. – Т. 1. – №. 5. – С. 153-158.

5. Хайитова Ш. Д., Розикова Л. Т. Талабалар Мустақил Таълимни Фаоллаштиришда Ахборот Технологиянинг Ўрни //Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали. – 2021. – Т. 1. – №. 5. – С. 162-167.

6. Хайитова Ш. ТАЪЛИМ ТИЗИМИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМНИНГ ЎРНИ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 1478-1486.

7. Hayitova S. D., Abdulhayev I. A. O. Ta'lim muassasalarida va o'zbek oilalarida bolalar ma'naviyatini shakllantirishda kitobxonlikning o'rni //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 2. – С. 796-802.

8. Hayitova S. D. THE LEVELS OF STUDENTS' INDEPENDENT LEARNING ACTIVITIES AND THE WAYS TO IMPROVE WORKING INDEPENDENTLY //Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. – 2022. – T. 2022. – №. 2. – C. 136-149.

9. Daniyarovna, H. S. (2022). Mechanisms to activate student independent learning. *Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development*, 4, 293-296.

10. Daniyarovna, H. S. (2022). The importance of independent learning in improving the quality of teaching. *Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development*, 4, 308-316.

11. Хайтова, Ш. (2022). Bolalar kitobxonligini rivojlantirishda oila va mahallaning o'rnini. *Общество и инновации*, 3(4/S), 332-337.

12. Daniyarovna, H. S. (2022). The didactic model of activating students' independent work. *Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development*, 4, 303-307.

13. Daniyarovna, H. S. (2022). Activation of independent student study on the basis of modern approach. *Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development*, 4, 283-288.

14. Daniyarovna, H. S. (2022). Ways to activate student independent education. *Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development*, 4, 297-302.

15. Choriev, R. K., Khujakeldiev, K. N., Kucharov, S. A., Khayitova, S. D., Abdiev, N., & Amirqulov, X. Q. (2022). Pedagogical Problems Of Distance And Traditional Education. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 2895-2904.

16. Hayitova, S. D., & Abdulhayev, I. A. O. (2022). Education in institutions and uzbek in their families children spirituality in shaping of reading place. *Science and Education*, 3(2), 796-802.

